

A középkori zsoldosintézmény és a magyarság.

Zsoldosokkal, vagyis előre megállapított fizetés ellenében idegen érdekekért időhöz kötött fegyveres szolgálatot vállalókkal, a XIV. század folyamán francia és különösen olasz földön találkozunk nagyobb számban, amikor is az ottani állandó pártharcokban mindig találtak foglalkozást s úgy a Szentszék, mint a gazdag olasz városok is könnyen elő tudták teremteni az eltartásukra szükséges pénzüsszegeket. A zsoldos az első hívatásos katona, aki nem csupán korszerű harciesszközökkel van felszerelve, hanem a fegyverforgatásban is jártas és a hadviseléshez szükséges gyakorlati ismeretekkel is rendelkezik. Ezért volt nagy katonai értéke a középkori zsoldos seregnek, amellyel szemben az alkalmilag fegyverbehívott tömegek nem állották ki a versenyt. Fogvatkozása is volt azonban a zsoldosnak, mert könnyen gazdát cserélt, barátból ellenséggé lett; foglalkoztatás hiányában pedig rablásból tartotta fenn magát, ami rémévé tette a föld népének.

Különösen német zsoldosokat találunk a jelzett időben olasz földön, kik a magasabb társadalmi rétegekből kerültek ki. Az a magyarázat,¹ mintha ennek oka részben a túlnépesedésben, részben pedig az ősi vándorösztönben lenne keresendő,² alig tekinthető helytállónak, mert ezúton csupán a kivándorlás ténye nyer magyarázatot, ami a német zsoldosok feltűnését időben jóval megelőzte. Német fegyveres kötelékek a római császári koronáért folytatott hadjáratok során kerültek olasz földre s ezek közül kerültek ki a későbbi zsoldosok. Ugyanez történt a magyarokkal is, akiket Nagy Lajos király nápolyi hadjáratai hoztak ide s minthogy német zsoldosokkal kellett együttműködniök, a zsoldos szellem rájuk is átterjedt s maguk is zsoldosokká lettek. Katonai erényeik kiválóságára vall, hogy a római pápák magyar zsoldosok segítségével fékeztek meg lázadó hűbéreseiket s ugyanazon hűbéresek is szívesen látták a magyar zsol-

¹ Schäfer: Deutsche Ritter in Italien I. 1. k. 1. l.

² Teils infolge der heimlichen Übervölkerung, teils auch geführt von dem urgermanischen Wandertrieb.

dosokat. Luksics Pál munkája nyomán³ nem tekinthetjük a magyar zsoldosok olaszföldi szereplését teljesen tisztázottnak, mert ez a munka csupán pápai szolgálatukra vonatkozó adatok alapján készült; egyéb szolgálatuk még feldolgozásra vár.

Idegen nemzetiségű zsoldosokat azért alkalmaztak szívesen a középkorban, mert szokatlan harcmodoruk a hazai fegyveres erővel szemben mindaddig érvényesült, amíg ezt a szokatlan harcmodort ki nem ismerték. Úgy a német, mint a magyar és később az angol zsoldosokat is azért becsülték meg olasz földön, mert harcmodoruk új volt, amint azonban ezt a harcmodort megismerték, az idegen nemzetiségű zsoldosok elvesztették addigi jelentőségüket. Canestrininél olvassuk,⁴ hogy a magyaroktól sokat tanultak az olaszok s többre becsülték őket a német zsoldosoknál. Villani krónikájában⁵ részletesen leírta a magyarok harcmodorát, ami szerint fegyverzetük a nyíl, az íj és a kard volt s páncél helyett bőrzekét viseltek; harcmodoruk pedig (színleges) megfutamodásban és visszafordulásban állott. Nyilaik kilövése után meghátráltak, de aztán gyorsan visszafordultak. Főleg az ellenség lovait és gyalogságát nyilazták, nem törődtek a halállal és bátran rohantak a veszedelembé. Egészen azonos módon jellemezte a magyarok harcmodorát Péter köningssaali apát, ki a következőket írta róluk:⁶ Nem használják a szokásos páncélt,⁷ hanem testhez álló bőrzekét viselnek s gyorslábú lovakon járnak. Kerülik az állóharcot; hol futnak, hol pedig úznak. Hájjal kenik be magukat, rövid mentét viselnek⁸ s nyilaik rendkívül veszedelmesek.

Zsoldosokkal hazai történelmünkben már I. Károly uralkodása alatt találkozunk és pedig a nápolyi ügyekkel kapcsolatosan. Az uralkodó ugyanis házasság útján kísérelte meg a nápolyi trónnak családja számára való biztosítását s e célból 1332 tavaszán személyesen készült Nápolyba. Ámbár ez az út az uralkodó betegsége miatt ekkor elmaradt, 1332 nyarán mégis megvalósította tervét, amikor is Róbert nápolyi király gondoskodott a magyar király és kísérete átszállításáról a tengeren.⁹ Az uralkodó kíséretében zsoldosoknak is lenni kellett, mert I. Károly király 1332 május 15-án kelt okleveléből¹⁰ tudjuk, hogy minden jobbágytelekre, amely földesurá-

³ *Hadtörténelmi Közlemények*: 1932. évf. 125—57. ll.

⁴ Archivio storico Italiano: XV. k. 23. l.

⁵ VI. könyv 54. fejezet

⁶ *Fontes rerum Austriacarum. Scriptores VIII.* k. 365. l.

⁷ *Usus armorum gens non habet Ungaricorum.*

⁸ *Portant curtas mentes.*

⁹ *Pór Antal*: *Az Anjouház* 124 l.

¹⁰ *Anjoukori Oktár*: II. k. 593 l.

nak földbért fizetett,¹¹ egy márka adót vetett ki azon rendeltetéssel, hogy ebből katonáit fizethesse.¹²

Tartósabb szerephez jutottak a zsoldosok I. Lajos király nápolyi hadjárataival kapcsolatosan, mert tudjuk, hogy már első nápolyi hadjárata alatt (1347—48) zsoldjába fogadta az Urslingeni Werner vezetése alatt álló németeket. A zsoldszerződés tartamát és feltételeit nem ismerjük, ismerjük azonban Nagy Lajos királynak 1348 február hó 8-án a baráti firenzei kormányhoz intézett levelét, melyben tudomására hozta, hogy Urslingeni Wernert zsoldos csapatával együtt teljesen kielégítette, miután szolgálataikra nem volt tovább szüksége.¹³ Elbocsátásuk előtt azonban esküvt vett ki tőlük, hogy sem ellene, sem párthívei ellen nem fognak ellenségesen fellépni,¹⁴ ami a zsoldosok megbízhatatlansága miatt szokásos volt elbocsátásuk alkalmával. Urslingeni Wernerről azonban tudta az uralkodó, hogy veszedelmes ember,¹⁵ ezért óvatosságra intette a firenzei kormányt s szükség esetére fegyveres támogatását is kilátásba helyezte.¹⁶ A figyelmeztetés nem volt indokolatlan. mert ugyanazon zsoldosok kevéssel utóbb Anagni városát teljesen feldúlták s lakosait legyilkolták. De Lajos királynak tett ígéretét sem tartotta meg Urslingeni Werner, mert az 1348 augusztus hó 31-én Nápoly mellett partraszállott Johanna királynő zsoldjába szegődött s ellenségesen támadt Nagy Lajos király ottani híveire. A Nagy Lajos király hűségén maradt Wolffurti Wolff Konrád azonban seregével együtt foglyul ejtette, mire zsoldos szokás szerint ismét Nagy Lajos király szolgálatába állott s tevékeny részt vett a Johanna királynő elleni harcokban.

Urslingeni Werner előkelő német családból származott, amely Barbarossa Frigyes császártól a spoletói hercegi címet kapta. Zsoldos csapata Schäfer szerint¹⁷ 1338-ban Velence szolgálatában állott, amikor is Werner még csupán a csapat alvezérei sorába tartozott. A *Historiae Romanae fragmenta* szerint ugyanis¹⁸ ebben a csapatban szolgáltak Claudius és

¹¹ Mansio, que integrum terragium vel debitum domino terre solvere consuevit.

¹² Ut exinde hominibus exercituantibus stipendia commoda elargiri possint et valeant.

¹³ De quorum servitio non indegemus ad presens, satisfactione plenaria et integra eis prius facta licentiam fecimus exhiberi.

¹⁴ Corporale ad sancta Dei evangelia recepimus juramentum, quod contra maiestatem nostram seu contra aliquos dilectos nostros vel fideles nullam faciet conspirationem, ligam seu societatem.

¹⁵ Dictus dux Guarnerius est alias multa periculosa sub pretexto societatis fecere consuetus.

¹⁶ Firenzei állami levéltár. Capitoli XVI. k. 139 l.

¹⁷ Deutsche Ritter in Italien I. 1. 82. l.

¹⁸ *Muratori*: III. 296 l.

Warnerius grófok, kik utóbb a nevezett csapat élére kerültek. Ez elnevezések alatt Schäfer¹⁹ Landaui Konrádot és Urslingeni Wernert érti, ami teljesen elfogadhatónak látszik. Ugyanaz a zsoldos csapat Azario krónikája szerint²⁰ abban az időben, amikor Visconti Lodovisio szolgálatában állott, több mint 1500 főt számlált, tehát elég tekintélyes csapat volt,²¹ a Parabiago melletti ütközetben azonban vereséget szenvedtek s maga a csapat kapitánya is fogságba esett. Ekkor került Urslingeni Werner a csapat élére s 1342-ben már pusztítva és rabolva járt a Romagnában.²² Ennek következtében terjedt el az a tévhit,²³ mintha Urslingeni Werner a mellén a következő felírást viselte volna:²⁴ az Isten, a kegyesség és az irgalmasság ellensége,²⁵ ami alig hihető. 1347 és 48-ban Lajos király, majd Johanna királynő zsoldjában állott, aztán bolognai szolgálatban találkozunk vele, amikor is zsoldos csapata 2375 lovast és 125 tisztet számlált. 1350 október 20-án 1150 lovassal és 400 gyalogossal pápai zsoldba szegődött, 1351-ben azonban szakított a zsoldos étellel: visszavért hazájába s 1354-ben halt meg a Rottweil melletti Urslingen várában.²⁶

Nagy Lajos király olaszországi német zsoldosai sorából messze kimagaslottak a Wolff Testvérek, kiknek székhelye a Bregenz mellett Wolffurt vára volt s Wolffurt, illetőleg Wolffart néven lettek ismeretesekké. A Wolff testvérek minden valószínűség szerint azon német lovagok sorából kerültek ki, kik a küiküllei esperes krónikája szerint²⁷ Cillibe történt megérkezése után csatlakoztak a Nápolyba induló magyar királyhoz.²⁸ A Wolff testvérek akkor jutottak nagyobb szerephez, mikor Nagy Lajos király 1348 tavaszán Nápolyból visszatért Magyarországra s az elfoglalt várakat és városokat hűséges embereire, többek között a Wolff testvérekre bízta. Wolff Ulrik székhelye Nápoly volt, ahol az újra hatalomhoz jutott Johanna királynő híveitől kemény ostromot kellett kiállania, ami elvégre is arra kényszerítette, hogy az ellenállást feladja. Szerencsésebb volt Wolff Konrád, kinek székhelye Lucera vára volt. Ez is ostrom alatt állott,

¹⁹ Id. h. 83. l.

²⁰ *Muratori*: XVI. k. 501. l.

²¹ Cum mille quingentis barbutis et ultra de pulchriori gente, que unquam Lombardiam intrasset et omnes usque ad unum Alamanni.

²² *Muratori*: XI. k. 487 l.

²³ *Muratori*: XI. k. 489. l.

²⁴ Portava nella sopravesta sua lettere d'ariento sul petto.

²⁵ Nimico di Dio, di pieta e di misericordia.

²⁶ *Köhler*: Entwicklung des Kriegswesens III. 2. 176. l.

²⁷ Fontes domestici III. k. 149 l.

²⁸ Convenerunt ad eum unaminitur et magna fidei constantia eadem adheserunt, exponentes se pro eo ad omnem eventum et fortunam.

de Wolff Konrád a segélyül küldött Laczkfi István erdélyi vajdával karöltve, nem csupán a várat szabadította fel az ostrom alól, hanem a Johanna szolgálatába szegődött Urslingeni Wernert is megnyerte a magyar király ügyének s közösen verték meg a nápolyi sereget. Lucera várának felmentésével és Foggia városának elfoglalásával kapcsolatosan olvasható Villani Máté krónikájában,²⁹ hogy „ekkor kóstoltak először a németek és magyarok a (nápolyi) királyság zsákmányába s ez a próbálkozás úgy köréjük vonta minden felől a zsoldosokat, mint a dög a madarakat, végtelen kárára az országnak.“ Valószínűen ekkor került kapcsolatba a magyar királlyal Fra Moriale is, akiről a régibb írók azt tartották, hogy provencei eredetű volt, Schäfer azonban³⁰ az estei krónika alapján kimutatta német származását. A riminii krónika szerint eredetileg a Templomos-rend tagja volt³¹ s ezért viselte a Fra melléknevet. Olasz földön először pisai szolgálatban tűnt fel 1332 és 1344 között,³² aztán Nápolyba került, ahol Gravina krónikája szerint Durazzói Károly bizalmasa lett.³³ A bizalomra azonban nem szolgált rá, mert Durazzói Károly kivégeztetése után tevékeny részi vett a hercegi palota kifosztásában.³⁴ Lajos király seregében harcolt Johanna királynő ellen s jutalmúl a vránai perjelséget kapta az uralkodótól.³⁵ Minthogy azonban a rábízott várakat az ellenség kezére juttatta, a vránai perjelséget is elvesztette. Ekkor önálló zsoldos csapatot alakított s 1353-ban már pápai szolgálatban találkozunk vele. A pápa annyira megbecsülte szolgálatait, hogy kitüntető címekkel ruházta fel.³⁶ A zsoldos csapatnak kivüle Landau gróf is kapitánya volt³⁷ s utóbb a vezetés teljesen az utóbbi kezébe ment át. Ez a zsoldos csapat foglalkoztatás hiányában zsákmánylásból tartotta fenn magát s annyira rettegetek tőle, hogy 1354 július 7-én a firenzei kormány 30.000 forintot fizetett ki nekik azért, hogy elhagyják Firenze területét.³⁸ Fra Moriale szereplése nem volt hosszú életű, mert Cola di Rienzo hívására 300 lovas kíséretében Rómába ment, ahol börtönbe vetették s 1354 augusztus 30-án kivégezték.

²⁹ I. könyv 59. fejezet.

³⁰ Deutsche Ritter in Italien I. 1. k. 87. l.

³¹ Del ordine del Tempio.

³² Schäfer: id. m. III. k. 54. l.

³³ Anima et corpus fuerat dicti ducis.

³⁴ Ad domum seu palatium dicti ducis potenter accessit et exiude singula bona et robbam secum tulit in predam.

³⁵ Reissig: A Szent János lovagrend Magyarországon 101 s kk.

³⁶ Vexillifer ecclesie in provincia Patrimonii et capitaneus magne societatis.

³⁷ Schäfer: id. m. IV. k. 128 l.

³⁸ Schäfer: id. m. IV. k. 116. l.

A Fra Moriale által szervezett nagy zsoldos csapat előbb Landau Konrád, majd Annichino di Bongardo vezetése alá került, s hol zsoldért szolgált, hol pedig rablásból tartotta fenn magát.³⁹ Landau gróf nevét az olaszok következetesen Landonak írták, amiből arra lehet következtetni, hogy a Bongardo név is olaszos fordítás. Landau gróf 1357 novemberében csatát veszített és fogságba esett, ami egyelőre véget vetett a nagy zsoldos csapat működésének. Kiszabadulása után azonban újból szervezte seregét, mellyel 1358 július hó 25-én ismét csatát veszített, amikor is súlyosan megsebesült. Ekkor vette át a vezetést Annichino di Bongardo, aki rövidesen az olasz föld réme lett és az maradt mindaddig, amíg Németországba vissza nem tért s ott meg nem halt.

A római pápák avignoni tartózkodása alkalmat adott a pápai főhatóság alatt álló olasz hűbéruraknak, hogy hűbéresi kötelezettségük alól kivonják magukat, amivel szemben VI. Ince pápa 1355 június 30-án Albornoz Egyed bíborost bízta meg azzal, hogy a lázadó hűbéresek engedelmességre szorítsa. Albornoz működését sok siker koronázta: feladatának teljes megoldásában azonban erősen hátráltatták az olasz földön barangoló zsoldoscsapatok, amelyek ott vállaltak szolgálatot, ahol jobban megfizették őket s a lázadó hűbéresek sokszor jobban tudtak fizetni a bíborosnál. Luksics Pál értekezéséből⁴⁰ tudjuk, hogy a pápai seregben kezdetől fogva szolgáltak magyar zsoldosok, kik a nápolyi hadjáratokban résztvevő magyarok maradványainak tekintendők. De a lázadó olasz hűbérurak szolgálatában is találunk magyarokat, tehát nem mondhatjuk, hogy csupán a pápai seregben váltaltak szolgálatot. A zsoldos veszedelem indította VI. Ince pápát arra, hogy a magyar királytól kérjen segítséget felázadt hűbéresei ellen, kiket a pápa 1355 december 8-án kelt levelében⁴¹ súlyosan elítélő szavakkal bélyegzett meg.⁴² Segélykérését ismételten megújította: Nagy Lajos király figyelmét azonban sokkal inkább lekötötte a nem sok szerencsével folytatott velencei hadjárat, semhogy a pápa kérésének veszélytelenül eleget tehetett volna. Pedig VI. Ince pápa 1356 augusztus 11-én kelt segélytkérő levele⁴³ nem csupán a lázadó hűbéresek elleni pápai sereg fővezérségét ruházta a magyar uralkodóra,⁴⁴ hanem arra is felhatalmazta, hogy

³⁹ Schäfer: id. m. I. 1. k. 90 s kk.

⁴⁰ *Hadtörténelmi Közlemények*: 1932. évf. 125 s kk.

⁴¹ Anjoukori dipl. emlékek II. k. 457—58 ll.

⁴² Hos pullos vipereos, immo ipsius pestilenciosos viperis, in utero grassari eiusdem ecclesie non permittas.

⁴³ *Tört. Tár*: 1895. évf. 85. l.

⁴⁴ Generalis capitaneatus officium contra ecclesie rebelles in terris eius partium Italie constitutos tibi duximus fiducialiter committendum.

költségei fedezésére a magyarországi egyházi tizedek jövedelmét használhassa fel. Az ismételt segélykérések eredménye volt, hogy Nagy Lajos király végre 1357 tavaszán Laczkfi Miklós vezetése alatt segélyhadat küldött olasz földre, melyről a dubniczi krónikában azt olvassuk,⁴⁵ hogy nagy segítségére voltak a bíborosnak a lázadó hűbéresek megfélemlésében.⁴⁶

A lázadó hűbérurak leverése után, a milánói Viscontiakkal kellett megküzdenie a pápának, akik Bolognára támasztottak igényt és igényüket fegyverrel igyekeztek érvényesíteni. Ezzel szemben a pápa ismét Nagy Lajos király segítségét vette igénybe, aki Villani Máté krónikája szerint⁴⁷ Mórócz Simon vezetése alatt 2000 főből álló segélycsapatot küldött olasz földre, amelyhez utóbb még 3000 főnyi magyar csatlakozott. A dubniczi krónika szerint⁴⁸ ez a sereg nem sok szerencsével járt s ennek következtében az uralkodó előtt a vezér kegyvesztett lett.⁴⁹ Ugyanakkor Annichino di Bongardo német zsoldos csapata is pápai szolgálatban állott s az együttműködés eredménye lett, hogy a magyarok közül sokan csatlakoztak a német zsoldos csapathoz, amely a pápai szolgálat elhagyása után dél felé vonult. Villani Máté krónikájában olvassuk,⁵⁰ hogy az Apuliában zsákmányoló zsoldos csapatban 3.000 főre ment a magyarok száma, amit a nápolyi királyi párnak 1361 május 4-én a firenzei kormányhoz intézett levele is megerősít.⁵¹ E szerint a magyarok a német zsoldos csapattal karöltve rátámadtak a nápolyi királyságra.⁵² Utóbb azonban sikerült a magyar zsoldos csapatot megnyerni és olyan szerződés elfogadására bírni, mely a németek kiverésére kötelezte őket. Ez a magyar zsoldos csapat Athinai Miklós vezetése alatt állott és kiválóbb tagjait is ismerjük abból a szerződésből, melyet 1361 január hó 18-án kötöttek a firenzei kormánnyal. Ebben arra kötelezték magukat, hogy mindig készek lesznek Firenze védelmére és nem fognak Firenze ellenségeinek szolgálatába szegődni. Ezt az ünnepélyes okmányt, melynek eredetije ma is megvan a fi-

⁴⁵ *Fontes domestici*: III. k. 184. l.

⁴⁶ *Multas civitates, oppida et castella ad obedienciam sacre Romane ecclesie reduxit ac etiam rebellantes expugnavit, ad manus domini Egidii cardinalis apostolice sedis legati assignando.*

⁴⁷ X. könyv 2. fejezet.

⁴⁸ *Fontes domestici* III. k. 184 l.

⁴⁹ *Nihil profecit et propter hoc displicentiam regie majestatis incurrit.*

⁵⁰ X. könyv 50. fejezet.

⁵¹ Anjoukori dipl. emlékek: II. k. 586-87 ll.

⁵² *Primo regnum intraverant cum iniqua complicitate Annichini di Bongardo et Theotonicorum et aliis etiam, qui deinde semotim eos sequuti sunt.*

renzei állami levéltárban,⁵³ a következők erősítették meg: Perényi István, Kiss Imre és András az Athinai Miklós familiárisai, továbbá László, Kupai Imre, Illés fia Miklós, Bogdán, Czibak fia János, János fia Péter, Demeter fia János, András fia István, Gergely fia Miklós, Gál fia László, Napradi György, István fia György, Benedek, András fia János, Furlanus János, Csengeri Tamás és Kiss Márton, akik címeres pecsétjeiket is rányomták az oklevélre.

Minden valószínűség szerint erre az ügyre vonatkoznak azok a feljegyzések, melyek a magyar zsoldosok és a nápolyi királynő közötti kapcsolatot illetően Alife „Arcani historici del regno di Giovanna I.“ című kéziratos krónikájában található s amelyek az „Anjoukori diplomáciai emlékek“ II. kötetében (447 l.) szövszerint közölve vannak. E szerint Lajos király hazatérése után olasz földön sok magyar maradt, akik aztán zsoldért mindenfelé szolgálatot vállaltak.⁵⁴ Az előadottakból kétségtelen, hogy olasz földön magyar zsoldos csapatok alakultak, ez az alakulás azonban nem állott kapcsolatban Lajos király nápolyi hadjárataival s az uralkodó hazatérése után egy teljes évtizeddel később történt, amint ez okleveles adatokkal igazolható. De igazolható magából az idézett kéziratos krónikából is, amelyben azt olvassuk, hogy a nápolyi királyi pár arra kérte az uralkodót, hogy tiltsa el alattvalóit az Annichino di Bongardoval való együttműködéstől és utasítsa őket a nápolyi királyság megvédésére.⁵⁵ A Bongardoval való együttműködés a nápolyi királyság ellen az okleveles adatok szerint 1361-ben történt, amikor Lajos király már régen nem foglalkozott a nápolyi királyság ügyeivel. Az 1361 esztendőre utal a hivatkozott kéziratos krónika azon feljegyzése is, hogy a magyarok Lajos király kifejezett parancsa ellenére is hajlandók voltak a nápolyi királyság ellen támadni s csupán zsoldba fogadásuk révén lehetett őket szándékuktól eltéríteni.⁵⁶ Ugyancsak az 1361 évi eseményekre utal a nevezett kéziratos krónika azon feljegyzése is, hogy mikor zsoldba fogadásuk után is hajlandóknak mutatkoztak az ellenséggel való együttműködésre, a nápolyi királyi pár a magyar király közbenjárását is igénybevette, hogy esküvel megerősített szerződésük betartására

⁵³ Archivio dipl. Rif. Atti Publici.

⁵⁴ Erano rimasti gl'Ungari in Italia dopo la ritirata del re d'Ungaria nel suo regno e questi andavano a servire chi li assoldava.

⁵⁵ Che non havessero adherito ad Annichino di Boccardo, ne ad altri contro il loro regno, anzi che havessero difeso detto regno.

⁵⁶ Et havendoli trovati differenti di opinione et veduta dilatate l'esecutione, risolsero i nostri regi di assoldare li medesimi invasori del regno sotto le loro bandiere.

kényszerítse őket.⁵⁷ Mindezekből nyilvánvaló, hogy az előadottak időpontjául elfogadott 1354 esztendő⁵⁸ hibás, mert azok kivétel nélkül mind az 1361 esztendőben történtek.

A magyar zsoldosokkal kötött szerződés 1361 április 25-én kelt⁵⁹ s Athinai Miklóst már kifejezetten az újonnan alakult magyar zsoldos csapat kapitányának nevezi.⁶⁰ de ugyanazon szerződés szerint, a zsoldos csapat kapitánya előbb Imre fia Imre volt, ki a szerződés megkötésekor már csupán kisebb tisztséget töltött be a csapatban.⁶¹ A szerződés szerint a magyar zsoldos csapat kötelezte magát a német zsoldos csapatnak a nápolyi királyság területéről való kiverésére; kötelezte magát továbbá, hogy a vállalkozás tartama alatt a nápolyi királyi pár alattvalóival jól fog bánni, javaiban nem károsítja meg azokat és az élelmiszerekért készpénzzel fog fizetni. Kötelezte magát, hogy a vállalkozás befejezése után azonnal el fogja hagyni a nápolyi királyság területét s ott tartózkodása alatt minden ellenséges támadással szemben meg fogja védelmezni azt. Kötelezte magát, hogy a királyság területének elhagyásától számítandó öt éven belül nem fog ellene támadni, vagy az uralkodópárral szemben állást foglalni. Kötelezte magát, hogy az uralkodópár, valamint a római pápa és a bíborosok szolgálatára a szokásos zsold ellenében mindenkor kész lesz úgy olasz földön, mint a Provenceban és Avignonban is, kivéve Sicilia szigetét. Kötelezte magát, hogy a vállalkozás tartama alatt a nápolyi sereg főkapitányának engedelmeskedni fog és a nápolyi sereggel együtt fog működni, amennyiben pedig e sereg egyes részei külön válnának, nem fog ezekkel szemben ellenségesen fellépni. Kötelezte végül magát, hogy a vállalkozás tartama alatt nem fogják követelni a szerződés megváltoztatását s mindezekre esküit tesznek. Ezzel szemben a nápolyi királyi pár kötelezte magát, hogy az ellenségeskedések megkezdésekor azonnal lefizet a zsoldos csapat vezetőjének kezébe 18.000 arany forintot, amely összeggel a vállalkozásnak bármely okból történendő elhalasztása esetén kötelesek beérni. Az ellenségtől zsákmányolt lovak, fegyverek és pénzek a magyar zsoldos csapatot illetik meg, valamint a foglyok is, kivéve a nápolyi királyi pár által kiválasztandó 50 előkelőbb foglyot. A még hátralévő 19.000 forintnyi zsoldból 10.000

⁵⁷ Supplicorno il re d'Ungaria, che infervorasse all'osservanza delle conventioni giurate fra essi.

⁵⁸ *Századok*: 1879. évf. 212. l.

⁵⁹ Firenzei állami levéltár. Capitoli XVI. k. 127—28 ll.

⁶⁰ Capitaneum magne societis Ungarorum noviter congregatorum.

⁶¹ Predicto Amerigo olim capitaneo et nunc marescallo dicte societatis Ungarorum.

forint a vállalkozás befejezésekor esedékes, 9.000 forint pedig 12 nappal utóbb.

A magyar zsoldos csapattal kötött megállapodást rövidesen nagy veszedelem fenyegette, mert a nápolyi királynak 1561 július 10-én a firenzei kormányhoz intézett levele szerint⁶² a magyar csapat egyik része hajlandó volt a német zsoldosokhoz átállani s az átállás ügyében már tárgyalásokat is kezdett velük.⁶³ Súlyosabbá tette a helyzetet az, hogy a német zsoldosok ellen segélyül küldött firenzei zsoldos csapat, mely kezdettől fogva nem nagy lelkesedéssel szolgált, megtagadta az engedelmséget és elhagyta a táborát.⁶⁴ A magyar zsoldos csapat szétzüllését a nápolyi királynak 1561 június 16-án a firenzei kormányhoz intézett levele szerint⁶⁵ csupán oly módon sikerült elhárítani, hogy nagyobb összegű pénzt osztottak szét közöttük, aminek hatása alatt aztán tovább is kitarítottak nápolyi szolgálatban.⁶⁶ A magyar zsoldoscsapat további helytállásának bizonyossága a nápolyi királyi párnak 1561 november 20-án a firenzei kormányhoz intézett levele,⁶⁷ melyben az Athinai Miklós vezetése alatt álló 700 főnyi lovascsapatnak firenzei területen leendő átvonulásáról értesítette.⁶⁸ Ez a lovascsapat az egyik nápolyi tartományban garázdálkodó német zsoldoscsapat megfékezésére volt hívatva,⁶⁹ megbízhatósága tehát ekkorra már minden kétségen felül állott.

1564 július 28-án a firenzei kormány hathónapi szolgálati szerződést kötött az akkortájt olasz földre jutott angol zsoldos csapattal, amely fehér csapatnak (*societas alba Anglorum*) nevezte magát. A csapat kötelékében magyarok is szolgáltak s kapitánya a szerződés megkötésekor Sterz Albert volt.⁷⁰ A csapatot a firenzei kormány Pisa és Lucca elleni háborújában kívánta felhasználni, ami rendkívül jellemző a zsoldosok magatartására, mert ezt megelőzően éppen Pisa szolgálatában állottak. A nevezett kapitány ki is kö-

⁶² Firenzei állami levéltár. Capitoli XVI. k. 129. l.

⁶³ *Jam aliquem tractatum cum inimicis habebat una pars Ungarorum de concordando et conjungendo se cum compania et eundo quo eis placeret.*

⁶⁴ *De campo discessit.*

⁶⁵ Firenzei állami levéltár id. h. 129. l.

⁶⁶ *Ad sedandam pro remedio unico Ungarorum discordiam per nos de grandi summa pecunie inter Hungaros ipsos ultra omnem pactum omnemque conventionem cum eis habitam distributo succursum non fuisset pariter et provisum.*

⁶⁷ Anjoukori dipl. emlékek: II. k. 598. l.

⁶⁸ *Magnificum comitem Nicolaum de Hungheria cum septingentis principalibus equitibus et aliis subsequituris eos usque ad numerum mille equitum.*

⁶⁹ *In subsidium fidelium nostrorum comitatum provincie Forcalquerii per confederationis damnate companeam ad nostri absque causa evidentem injuriam invasorum.*

⁷⁰ Archivio storico Italiano: XV. k. 57. s. kk.

tötte a maga részére, hogy a Pisától járó 60.000 forintnyi zsoldhátralék kiegyenlítése esetére jogosult a csapat elhagyására.⁷¹ A firenzei kormány a zsoldoscsapat hathavi szolgálata ellenében 100.000 forint lefizetésére kötelezte magát oly módon, hogy az összeg felét két hónap múltán, másik felét pedig öt hónap múltán tartozik kiegyenlíteni. A zsoldoscsapat viszont a szerződés lejártakor esküt tenni tartozott, hogy hat esztendőn belül Firenzét és szövetségeseit nem fogja megtámadni.

A nevezett zsoldoscsapat a szolgálati szerződés lejártakor elhagyta Firenzét és nápolyi szolgálatba lépett. 1365 január 8-án ugyanis hat angol és három magyar megbízottat küldött ki, hogy a nápolyi királynővel és a pápai követtel tárgyalásokat folytassanak. Ebből a számarányból arra lehet következtetni, hogy a zsoldos csapatban a magyarok az angolokkal szemben fele számban voltak képviselve. Az angol zsoldoscsapat kapitánya ekkor Mortimer Hugó volt,⁷² Sterz Albert tehát valósággal megvált tisztétől. Az 1365 január hó 14-én kötött szerződés szerint, melyet az Anjoukori dipl. emlékek⁷³ csupán kivonatossan közölt, a zsoldoscsapat Bongard János zsoldos csapatának leküzdésére volt hívatva, tehát ugyanazon feladat megoldására vállalkozott, mint 1361 április hó 25-én Athinai Miklós zsoldoscsapata. Más módon biztosította magát Bongard János zsoldoscsapatával szemben a firenzei kormány, amely 1364 július 1-én 27.000 arany forint lefizetése ellenében biztosítást kapott, hogy a nevezett zsoldoscsapat három éven belül nem fog vele szemben támadólag fellépni.⁷⁴ Ennek eredménye volt aztán, hogy Bongard János zsoldoscsapata nápolyi területre helyezte át működési körét, amivel szemben a nápolyi királyság az angol zsoldoscsapat védelméhez folyamodott.

1365 október 12-én a Visconti Barnabás vezetése alatt álló és Szent Györgyről elnevezett zsoldoscsapat,⁷⁵ amely olaszokból, angolokból és magyarokból állott, kötött egyességet a firenzei kormánnyal. Ebben az egyességben emelkedett ki első ízben az angol John Hawkwood neve,⁷⁶ aki hosszas olaszországi tartózkodása folyamán egészen olaszá lett⁷⁷ s Firenzében halt meg 1394-ben. A Szent Györgyről ne-

⁷¹ Liceat sibi soli absque aliquo alio de societate predicta recedere ab ipsa societate.

⁷² Anjoukori dipl. emlékek: II. k. 625 l.

⁷³ III. k. 626. l.

⁷⁴ Schäfer id. m. IV. k. 167. l.

⁷⁵ Societas Sancti Georgii.

⁷⁶ Olaszosan Giovanni Acuto.

⁷⁷ Inglese Italianato.

vezett zsoldoscsapat elég vegyes nemzetiségű volt, de németeket nem találunk közöttük.

A XIV. századi zsoldosok garázdálkodása már francia földön is olyan tűrhetetlenné vált, hogy V. Orbán pápa 1365 június 9-én keményhangú bullát bocsátott ki ellenük.⁷⁸ Olasz földön még tűrhetőtlenebb volt a helyzet s 1366 szeptember 19-én a pápa, a nápolyi királynő és az olasz városok szövetségére léptek ellenük.⁷⁹ Ez a szövetség nem csupán megállapított számú lovas és gyalogos katona állítására kötelezte a szerződő feleket, hanem a fővezetés és élelmezés kérdéseit is részletesen szabályozta.⁸⁰ A szövetségi szerződésben azok a zsoldos csapatok is egyenként fel vannak sorolva, melyek leküzdésére a szerződő felek vállalkoztak, nevezetesen Visconti Ambrus, Hawkwood János, Bongardo János és János comes zsoldoscsapata, melyek közül az utóbbi minden valószínűség szerint magyar volt, talán éppen az a Horváthi János, aki utóbb olasz földön nagy szerepet játszott.

Míg a szövetségi szerződés négy különböző zsoldoscsapatról tud, addig a Cronaca Graziani csupán két zsoldoscsapatról emlékezik meg,⁸¹ melyek egyikét fehér, másikát fekete zsoldos-csapatnak nevezi.⁸² Ugyanazon szerző szerint, a fehér zsoldoscsapatban angolok, németek és magyarok, a feketében pedig csupán olaszok szolgáltak és az utóbbi csapat kapitánya Annichino Bongardo (Annechino Todesco) volt. A nemzetiségekre vonatkozó tudósítások nyilvánvalóan tévesek, mert a fehér zsoldoscsapatban németek, a feketében pedig olaszok nem szolgáltak, legalább is az okleveles adatok erről nem tudnak.

A jelzett szövetség nem szüntette meg, sőt nem is gyöngítette az olaszföldön garázdálkodó zsoldosok intézményét; tovább is változatlanul fennmaradt az. 1371 október 17-én a két Landau t. i. Lucius és Everard megbízottakat küldtek ki a Szentszéktől és Firenzétől járó zsoldjuk átvételére.⁸³ Ez a zsoldos csapat igazán vegyesnemzetiségű volt, mert németekből, olaszokból, magyarokból, stb. állott⁸⁴ és összesen 1200 lándzsát számlált,⁸⁵ ami tekintélyes haderőt jelentett.⁸⁶

⁷⁸ *Fréville*: Des grandes compagnies au XIV. siècle = Bibliothèque de l'école des chartes III. k. 270. l.

⁷⁹ Ad extirpationem omnium et singularum gentium malignarum et detestabilium, que societates seu compagne vulgariter vocarentur.

⁸⁰ Archivio storico Italiano XV. k. 89 s. kk.

⁸¹ Archivio storico Italiano: XIV. k. 193. l.

⁸² Se fecero in Italia doi compagnie. cioe la compagnia bianca e la compagnia nera overo del capelletto.

⁸³ *Schäfer*: id. m. IV. k. 291. l.

⁸⁴ Teutonicorum, Italianorum, Ungarorum quam alterius cuiuscunque lingue.

⁸⁵ Pro 1200 lanceis bene fulcitis.

⁸⁶ *Schäfer*: id. m. 292. l.

A másik német zsoldoskapitány Bongard János 1371 december 20-án Amade savoyai gróffal kötött szolgálati szerződést,⁸⁷ amely szerint 20.000 forintnyi zsold ellenében, 1200 lándzsával, 600 gyalogossal és 300 magyar íjással 4 hónapi szolgálatra kötelezte magát. A szerződést 1372-ben további négy hónapra megújították, tehát ez a zsoldoscsapat tartósan savoyai szolgálatban maradt. Feltűnő, hogy ez is 1200 lándzsát számlált s mindkét csapatban voltak magyarok.

Nagyobbszámú magyar jutott végre olasz földre Kis Károly vállalkozása kapcsán, aki nápolyi trónigényét a magyar király fegyveres támogatásával érvényesítette. A segélyül küldött magyar csapat kapitánya Horváthi János macsói bán volt s seregében előkelő magyar családok sarjai szerepeltek. 1380 október 10-én ugyanis a sereg vezérei kötelezték magukat, hogy Firenze, Bologna, Perugia, Pisa, Siena és Lucca területét nem fogják megtámadni. Ez a csapat hátrózzottan banderialis jellegű volt, mert alvezérei között a Bebek, Széchenyi, Hédervári és Kompolti családok sarjai vannak megnevezve.⁸⁸ Minthogy a vállalkozás Nagy Lajos király kifejezett pártfogása alatt indult meg, 1381 július 10-én a firenzei kormány közvetlenül az uralkodónál emelt panaszt ellene.⁸⁹ E szerint János macsói bán a banderialis jellegű sereget zsoldosokkal akarta megerősíteni s ezért a firenzei szolgálatban álló Landau Everard gróf és zsoldos csapata elbocsátását kívánta a nevezett kormánytól, amihez az a saját biztonságának veszélyeztetése nélkül nem járulhatott hozzá. Éppen ezért indokolásában hangsúlyozottan kiemelte, hogy a zsoldosok teljesen megbízhatatlanok s Firenze népét pusztulással fenyegetik.⁹⁰ Ennek ellenére is megalakult a rettegett zsoldoscsapat, melynek kötelékében magyarok is szolgáltak. 1381 október 30-án ugyanis Hawkwood János angol kapitány, Landau Everard német kapitány stb. Horváthi János macsói bán nevében kötelezték magukat, hogy Firenze területét 18 hónapon belül nem fogják megtámadni, aminek ellenében Firenze 5.000 forintot fizetett ki nekik.⁹¹

Ámbár az előadottak szerint a magyaroknak hosszú időn át alkalmuk nyílt olasz földön megismerni és megszeretni a zsoldos szolgálatot, magyar földre mégsem tudták átültetni azt. Ennek oka pedig elsősorban abban rejlett, hogy a zsoldos

⁸⁷ *Századok*: 1869. évf. 294. l.

⁸⁸ Anjoukori dipl. emlékek: III. k. 387—90 ll.

⁸⁹ Anjoukori dipl. emlékek: III. k. 428—30 ll.

⁹⁰ Quibus nulla fides, nulla pietas, nulla justitia, que fas sibi statuunt, unde prede spes maxima preparatur, commune nostrum denu datum gentibus et opulencia nostri territorii supra se totam hanc predatorum manum cunctis respectibus provocaret.

⁹¹ Anjoukori dipl. emlékek: III. k. 450—53. ll.

intézmény meghonosításának előfeltétele, a pénzgazdaság, a XIV. század folyamán hazánkban még nem volt kellően kialakulva. Ezenfelül hiányoztak a politikai előfeltételek is, melyek a zsoldosok tartós foglalkoztatását biztosíthatták volna. Az Albert király halála után következő zavarok ezeket a politikai előfeltételeket is megteremtették és nyomukban tüstént megjelentek hazánkban a zsoldosok. Albert király özvegye ugyanis a választási jog alapján álló párttal szemben úgy kísérelte meg utószülött fia trónigényének valóra váltását, hogy kölcsönvett pénzen zsoldosokat fogadoit ellene és ezzel hazánkban is meghonosodtak azok a bajok, melyek a XIV. század folyamán a zsoldosok révén az olasz népet sujtották. Erzsébet királyné zsoldosai a harcedzett husziták soraiból kerültek ki, akik Giskra János személyében kitűnő vezért kaptak. Giskra János olyan sikerrel működött aztán, hogy rövid időn belül egész Felső-Magyarország hatalmába jutott és oroszlánrésze volt abban, hogy V. László trónigényét végre is valóra válthatta. Giskra zsoldosaival szemben a banderialis jellegű hazai haderő nem tudott boldogulni s végül is egységgel kellett megnyerni őket.⁹² Ezekből a cseh zsoldosokból került ki Hunyadi Mátyás király híres fekete serege, melynek nevét Tóth Zoltán kitűnő munkájában⁹³ „fekete Haugwitz“ néven szereplő kapitányára vezeti vissza. Ez a feltevés azért nem látszik helytállónak, mert Aeneas Sylvius⁹⁴ Giskrát is feketének nevezte.⁹⁵ Tóth Zoltán magyarázata nyomán tehát Giskra seregét is fekete seregnek kellett volna nevezni, aminek a forrásokban sehol sem maradt nyoma. Éppen ezért a fekete elnevezés számára más magyarázatot kell keresni: nevezetesen már Tóth Zoltán is megállapította, hogy a „fekete sereg“ elnevezés csupán Mátyás király halála után fordul elő a forrásokban,⁹⁶ feltétlenül kapcsolatba hozandó tehát a nagy király halálával, amint Giovanni dei Medici zsoldoscsapatáról is tudjuk, hogy csupán X. Leó pápa halála után vette fel a fekete nevet.⁹⁷ A fekete elnevezést pedig csupán onnan vehette, hogy fekete hadijelvényt kezdett használni, a mint a Cronaca Graziani-ból idézett „compagnia bianca“ és „compagnia nera“ elnevezések is csupán ebből magyarázhatók. Ez a hadijelvény nem lehetett lobogó, mert ez nem szolgálhatott a harcoló felek között kellő megkülönböztetésül akkor, amikor egyenruhák még nem voltak és a közelharcban az ellenfelek teljesen összekeveredtek.

⁹² Tóth Szabó Pál: A cseh huszita mozgalmak 525 l.

⁹³ Mátyás király zsoldos serege 260. l.

⁹⁴ Epistolarum libro I. nr. 108.

⁹⁵ Hic niger Giskra est, cuius armis defensae sunt Ladislai partes.

⁹⁶ Id. m. 252 l.

⁹⁷ Id. m. 257 l.

A középkori hadijelvényekről tudjuk,⁹⁸ hogy vállszalagok voltak, amelyek teljesen megfeleltek a mondott célnak. A franciák és flamandok fehér vállszalagot használtak s mint-hogy az olasz földre került angol zsoldosok előbb francia szolgálásban állottak, vállszalagjaik után nevezhették őket is fehéresapatnak.⁹⁹ A vállszalagok használata mindaddig divatban maradt, míg az egyenruhák nem foglalták el a helyüket s az egyenruhákön már csupán a hajtóka emlékeztetett a hajdani vállszalagra. Wallenstein 1626 június 27-i rendeletéből tudjuk, hogy veres jelvényt tűzetett katonáinak a ruhájára¹⁰⁰ azon célból, hogy az ellenségtől megkülönböztethetők legyenek,¹⁰¹ ami világosan rámutat a hadijelvény rendeltetésére.¹⁰² Ezeket a hadijelvényeket akkor tűzték fel a katonák, amikor harcba indultak és a hadjárat befejezése után vissza kellett szolgáltatni azokat. Bizonyosság erre Villani krónikája, ahol azt olvassuk,¹⁰³ hogy az 1559 június 29-én Firenzéből kivonuló zsoldosok között kiosztották a hadijelvényeket. Mátyás király zsoldos serege sem lehetett el ilyen hadijelvények nélkül, mert ugyancsak vegyes elemekből állott s egyenruhája nem volt. Hogy milyen színű volt ez a hadijelvény a nagy király életében, adatok hiányában nem állapítható meg; az azonban kétségtelen, hogy halála után fekete színű lett s innen ered a „fekete sereg” elnevezés. Ez a fekete sereg teljesen magán viselte a középkori zsoldos seregek jellegét, t. i. foglalkoztatás hiányában rablásból tartotta fenn magát, aminek az lett a következménye, hogy megsemmisítették. E zsoldos sereg megsemmisülése szabadtította rá az országra a török veszedelmet, amivel szemben a banderialis jellegű hadsereg nem tudott helytállani.

Gárdonyi Albert.

⁹⁸ Köhler: Entwicklung des Kriegswesens III. 1. 355. l.

⁹⁹ Köhler: id. m. III. 1. 171. l.

¹⁰⁰ Rothe Zeichen zu tragen verordnet.

¹⁰¹ Dass man den Unterschied eins Volcks erkennen möge.

¹⁰² Ballagi: Wallenstein horvát karabélyosai 267. l.

¹⁰³ IX. könyv 28. fejezet.